

ZUTPHEN

Mo **NU** mentaal

▶▶ Spitaalstraat 1

▶▶ Montage
zonneblinden

▶▶ Kolenstraat 7

Het negentiende-eeuwse Zu

Wie nu vanaf de markten via de Pelikaanstraat in de richting van de Spitaalstraat zou lopen en met de geschiedenis van Zutphen niet goed bekend is, kan bij de Martinetsingel aangekomen makkelijk de indruk krijgen de oude stad uit te lopen.

Rechts over zijn schouders kijkend ziet hij een middeleeuwse stadspoort hoog boven de huizen uitsteken en aan de andere kant van de straat is een stadsgracht, die weliswaar droog staat maar toch goed herkenbaar is. Daarachter veel groen en negentiende-eeuwse bebouwing: rechts de kleine huisjes aan de Walstraat en links het statige Spitaalstraat 1. Pas verderop in de Spitaalstraat maakt de gesloten bebouwing en de huizen op smalle maar diepe percelen echter duidelijk dat we

het middeleeuwse Zutphen nog steeds niet hebben verlaten.

De Spitaalstraat ontleent zijn naam aan het dertiende-eeuwse ziekenhuis, het Spitaal, dat ooit aan het begin van de straat lag. Waarschijnlijk hoorde Spitaalstraat 1 en 3 bij het complex waarop het klooster tot 1370 stond. De onlangs ontdekte laat-13de-eeuwse voorgevelrundering onder Spitaalstraat 13 en 15 was mogelijk ook onderdeel van het Spitaal. Het huidige beeld met een open zone tussen

de bebouwing aan de Spitaalstraat en de rest van de oude stad werd voor een belangrijk deel veroorzaakt doordat men in de vroege zeventiende eeuw besloot de Spitaalstad, met daarin de straat die de buurt haar naam gaf, niet in de nieuwe hoofdomwalling op te nemen, maar een eigen verdediging te geven. Aan de nieuwe hoofdwal tussen de oude stad en de Spitaalstad werd middeleeuwse bebouwing opgeofferd in zowel de Spitaalstraat als de Laarstraat.

De geschreven geschiedenis vermeldt in 1455 al het perceel van Spitaalstraat 1 en in 1474 blijkt voor het eerst dat er een huis op dit perceel stond. Het zou dus geen verbazing hoeven wekken als bleek dat achter de negentiende-eeuwse gevels van het huis een veel ouder middeleeuws huis schuil zou gaan. Toch heeft het bouwhistorische onderzoek van het huis duidelijk gemaakt dat dat niet het geval is. Weliswaar bleek de achtergevel na ontpleisteren voor een groot deel uit middeleeuws materiaal te bestaan, maar nadere bestudering maakte duidelijk dat het hier om hergebruikt sloopmateriaal ging.

Het onderzoek naar de bouwgeschiedenis van het huis is tweeën verdeeld. Het eerste deel werd in augustus 2000 uitgevoerd. Het huis stond toen leeg, verkeerde deels in een deplorabele staat en de door bureau Lantschap uitgevoerde waardestelling had de bedoeling aan de restauratieplannen enige sturing te geven. Inmiddels is deze restauratie in volle gang en werd het huis verschillende malen bezocht om aanvullende informatie te verzamelen om het beeld dat we hebben te completeren. Nu door Buro 02, de rechtsopvolger van de bouwhistorische poot van Lantschap.

▲ Spitaalstraat 1 "begin jaren tachtig"

(foto Stichting de oude HBS)

▲ Detail van één van de stucplafonds in het huis

(foto J.S. Krijnen - gemeente Zutphen)

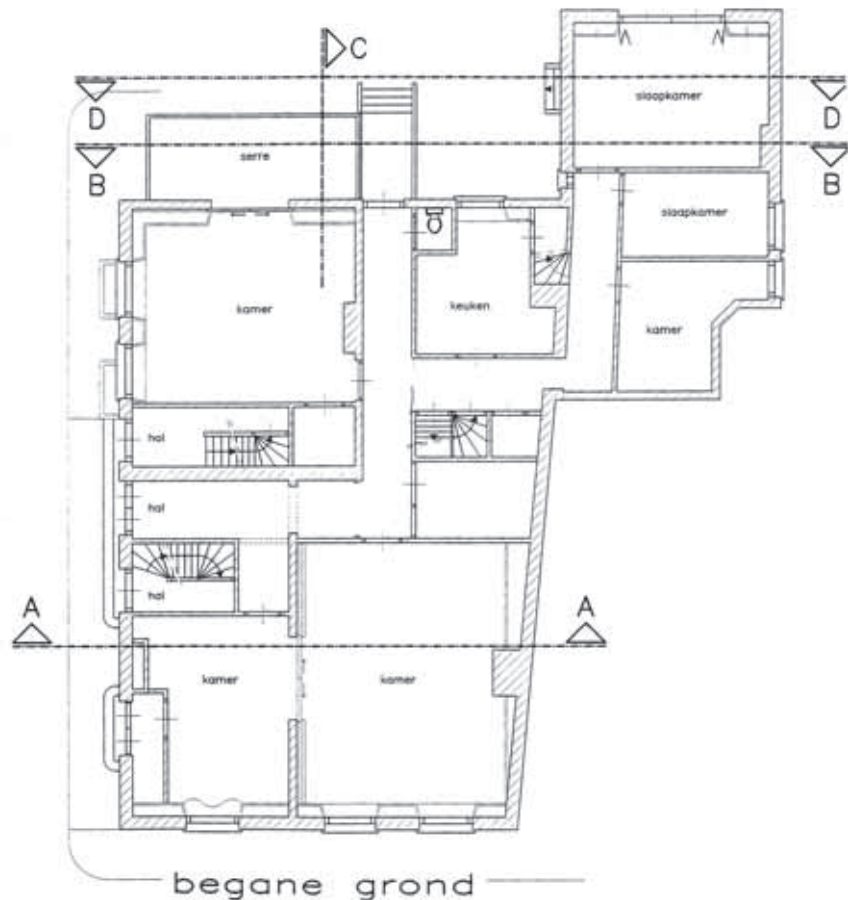
Zutphen Spittaalstraat 1

Dateert Spittaalstraat 1 geheel uit de negentiende eeuw, de bouwgeschiedenis is daarom niet minder interessant. Als rond 1830 het kadaster wordt ingesteld bestaat het huis al. Het heeft dan echter nog niet zijn huidige vorm en omvang. De kadastrale minuutkaart laat een L-vormig gebouw zien, dat bestaat uit een smal, twee traveeën breed deel aan de straat en een breder deel daarachter. Gezien de voor de vroege negentiende eeuw karakteristieke Empirevensters, schuifvensters met een brede middenstijl zal het huis niet ouder zijn dan het eerste kwart van die eeuw. Ook in het interieur bleven verschillende elementen uit de bouwtijd bewaard zoals fraai getimmerde vensterbanken met vouwblinden in de kamer rechtsvoor. Op zolder bleef een dienstbodekamertje met bedstede bewaard. Het enige dakraam in het kamertje kon bij wijze van gordijn door een schuivend luikje worden gesloten. Helaas is het kamertje door onachtzaamheid bij de renovatie van het dak in de container verdwenen.

Ook vermeldenswaard zijn de kelders uit de bouwtijd waarin de keuken was ondergebracht, met daarin nog veel elementen zoals de resten van een fornuis en de keukenkastjes.

Het huis had oorspronkelijk, althans op de verdieping, geen stucplafonds maar de eenvoudige enkelvoudige balklaag was in het zicht en de balken waren geschilderd. Op de begane grond waren waarschijnlijk wel stucplafonds, zoals blijkt uit de gang naar de achterdeur waar dit bewaard bleef.

In 1847 werd de binnenhoek van de L-vormige plattegrond bebouwd waardoor het huis een gesloten rechthoekige plattegrond kreeg. Wie nu op enige afstand in de Walstraat gaat staan kan de oorspronkelijke en latere vorm nog goed onderscheiden. Ondanks het feit dat het nieuwe metselwerk knap in het oude werd gewerkt is de naad tussen beide delen door een gering kleurverschil van de gebruikte bakstenen toch goed te zien. Hij zit tussen de linkse en middelste vensters. De dakkapel en rechterschoorsteen horen bij het huis van vóór 1847. De verbouwing betekende eigenlijk alleen het bijbouwen van een kamer op de begane grond en één op de verdieping. De gang werd verlengd naar de nieuwe buiten-

gevel en de voordeur verplaatst. De middelste van de drie voordeuren in de linkerzijgevel is niets anders dan de oude voordeur, waarvan de panelen later werden vervangen door glas.

In 1861 wordt een bestaand achterhuis bijgekocht, waarschijnlijk achttiende-eeuws, dat toen ingrijpend werd verbouwd. De dakvoet werd verhoogd en de hoogte van de balklagen aangepast aan die van het bestaande huis. Na het ontleisteren van dit deel konden de plaats van de oude muurankers moeiteloos worden aangewezen. In 1885 lijkt het perceel aan de achterzijde enorm te worden vergroot en wordt een tuinkamer met een achthoekig priegel gebouwd, dat van een glazen dak voorzien moet zijn geweest. Inmiddels is dit zorgvuldig gerestaureerd, zij het dat het platte dak dat het priegel had voor de restauratie is gehandhaafd.

Uit die tijd dateert ook de serre aan de achterkamer met zijn opmerkelijke gietijzeren detaillering.

Een zeer belangrijke verbouwing betrof die

van 1905. Het hoofdhuis kreeg toen in grote lijnen de indeling, die het voor de restauratie had met drie afzonderlijke woningen: één woning op de begane grond en twee woningen op de verdieping. Vrijwel alle stucplafonds en marmeren schouwen werden toen aangebracht. Uit de dichtgezette vensters in de tijdens de restauratie ontleisterde achtergevel blijkt dat de indeling aan de achterzijde van het huis nogal werd gewijzigd. Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw was in de gebouwen achter het huis de drankenhandel annex limonadefabriek van Onstenk gevestigd. De familie woonde in het huis en de oude mevrouw Onstenk heeft nog tot enkele jaren voor de restauratie de begane grond bewoond.

Het grote belang van Spittaalstraat 1 is dat vooral in het interieur veel historische elementen bewaard bleven uit alle perioden waarin aan het huis werd gebouwd. Het is in ieder geval de intentie van de huidige bouwers om zoveel mogelijk van dit interieur te sparen. ◀

Montage zonneblinden

Wanneer men oude ansichten van de stad bekijkt dan valt, naast de soms prachtige kleding van de mensen op de foto, altijd meteen op hoe leeg de straten zijn. Het straatbeeld wordt bovendien niet of nauwelijks bepaald door zaken die voor de moderne verkeersafwikkeling van belang zijn. Dit levert een heel rustig, homogeen straatbeeld op.

▲ **Oude Wand 9 voor montage.**
(foto J.S. Krijnen - gemeente Zutphen)

▶ **En na montage**
(foto J.S. Krijnen - gemeente Zutphen)

op gang

Wat minder opvallend, maar wel degelijk in grote getale op oude ansichten zichtbaar, zijn zonneblinden, niet te verwarren met luiken. Zonneblinden worden gekenmerkt door schuin geplaatste louvres, die in gesloten toestand ongewenst zonlicht weren, maar in combinatie met geopende ramen wel frisse lucht kunnen doorlaten.

Monumentenzorg Zutphen heeft de handschoen opgepakt en is de uitdaging aangegaan om te proberen de zonneblinden weer terug in het stadsbeeld te brengen. Om het project een solide kans van slagen te geven zijn in de afgelopen twee jaar de nodige voorbereidingen getroffen. Zo zijn er vier panden als proefobject voorzien van luiken. Dit is gedaan om te bekijken welke problemen zich zouden voordoen tijdens de diverse stadia van de productie en plaatsing. De volgende adressen hebben, in volgorde van plaatsing, als proefobject gefungeerd:

- Coehoornsingel 34   14 st.
- Pelikaanstraat 5   16 st.
- Coehoornsingel 114   14 st.
- Coehoornsingel 44   18 st.

Nadat in 2002 definitief groen licht is gegeven voor uitvoering van het project kon de reguliere productie op gang komen. Een belangrijke voorwaarde voor deelname was dat het pand in het verleden van blinden voorzien moest zijn geweest. Aan de hand van aanwezige duimen en paumelles of resten daarvan en oude foto's werd de vroegere aanwezigheid bepaald. Er is uitgegaan van hernieuwd gebruik van de aanwezige duimen en paumelles. Waar afwezig zijn deze bijgevoerd. Inmiddels hebben de volgende panden weer zonneblinden aan de gevel:

- Rozenhoflaan 24   14 st
- Weg naar Laren 31   10 st
- Oude Wand 9   10 st
- Turfstraat 37   12 st
- Warnsveldseweg 7   12 st
- Boompjeswal 9   16 st
- Berkelsingel 21   10 st
- Deventerweg 133   10 st
- Rozenhoflaan 25   14 st
- Graaf Ottosingel 127   4 st
- Deventerweg 38   6 st
- Rozenhoflaan 17   14 st

Totaal nu*:   194 st
gemonteerde nieuwe blinden

▲ Turfstraat 37 in de jaren 1980-1983 (foto Stichting de Oude HBS)

▲ Turfstraat 37 na montage zonneblinden (foto J.S. Krijnen – gemeente Zutphen)

▲ Rozenhoflaan 25, gemeentelijk monument, voor montage blinden

▲ Hetzelfde pand met zonneblinden. (foto J.S. Krijnen - gemeente Zutphen)

▲ Het begin van de Warnsveldeweg rond 1930. Het eerste huis is nummer 7

* N.B. Dit is de stand van zaken op 18 juli j.l. Inmiddels zijn al weer meer blinden gemonteerd met een gemiddeld tempo van ca 6 st. per week.

Om een idee te krijgen van het effect op het straatbeeld zijn er voor en na plaatsing foto's genomen. Het verschil is telkens weer verrassend te noemen. Een selectie is hier opgenomen.

Overigens is reeds per 1 januari 2003 de inschrijvingstermijn voor het zonneblindenproject gesloten. De aanmelding is dus afgerond; 69 pandeigenaren hebben zich aangemeld voor totaal ca. 684 nieuwe blinden. Acht pandeigenaren hebben zich aangemeld voor onderhoud van 78 nog aanwezige blinden waarvan een deel lag opgeslagen op zolders en in kelders. Deze blinden keerden na het gedane onderhoud uiteraard weer terug aan de gevel. De acht panden met onderhouden blinden zijn:

- Coehoorsingel 36   14 st.
- Coehoorsingel 38   10 st.
- Coehoorsingel 58   10 st.
- Coehoorsingel 118   10 st.
- Deventerweg 123   10 st.
- Rozenhoflaan 16   10 st.
- Groenmarkt 5   10 st.
- Berkelsingel 54   4 st.

▲ Warnsveldeweg 7 na herplaatsing zonneblinden (foto J.S. Krijnen – gemeente Zutphen)

▲ Ook panden die niet als monument staan geregistreerd kunnen voorzien worden van blinden: Graaf Ottosingel 127 voor montage (foto J.S. Krijnen – gemeente Zutphen)

Cornelis

(ingezonden brief)

Als beeldhouwer van de gevelsteen DE KLEINE ENGEL van Lange Hofstraat 10, trof mij in het februarinummer van uw Nieuwsbrief het stukje "Nep mag" van Cornelis dat de gevelsteen aanmerkt als bedrog, waardeloos, slecht, ondeugdelijk (= nep; v.Dale).

Het lijkt me voor monumentenzorg een nogal twijfelachtige overtuiging, kennelijk het gevolg van gebrek aan kennis en liefde voor beeldhouwwerk, hier in 't bijzonder de gevelsteen.

In de tijd van de beeldenstorm sloegen vanden dalen beelden stuk omdat ze veronderstelden dat je er in moest gelóven, thans beoogt Cornelis iets dergelijks maar nu omdat hij er niet in zou kunnen geloven! En dat terwijl het arme beeldhouwwerk alleen maar een voorwerp wil zijn van grotere of kleinere sculpturale kwaliteit, kunstzin, betekenissen, materiaalkwaliteit, vakmanschap en samenhang met de omgeving.

Wat de gevelsteen in 't algemeen betreft, mag ik hier Cornelis misschien wat meer over de achtergrond vertellen. Het is een veel gehoord misverstand te veronderstellen dat het bij een gevelsteen om een soort toelichting op een pand zou gaan. Het wezen van een gevelsteen

---

Het motief van de gevelsteen bewaarde

echter onverminderd zijn kunstzinnige

deugdelijkheid, hetgeen de brug vormde

naar mijn nieuwe gevelstenen.

---

laat zich het best omschrijven als een "teken" (wat dan ook) dat "adresaanduiding" als oogmerk heeft. Op het concipiëren en uitvoeren ervan is het idee "kunst" van toepassing. Als zodanig is de gevelsteen in de tweede helft van de 16e eeuw en hoofdzakelijk alleen in het Nederlandse taalgebied, voortgekomen uit een oudere, alom in Europa aangetroffen cultuur van met dat doel aan huizen en gebouwen aangebrachte tekens en uithangborden, die "mededeelbaarheid" als karakteristiek hadden. Ook de heraldiek hoort daartoe.

Een gevelsteen is geen gedenksteen, maar een gedenksteen wel een gevelsteen. Evenzo is een gevelsteen geen beroeps- of bedrijfsaanduiding, hoewel tal van beroeps- of bedrijfsaanduidingen op gevelstenen voorkomen.

Inderdaad hebben veel oude gevelstenen een motief waarvoor de aanleiding nauwelijks betrokken lijkt op het pand waarin ze geplaatst zijn. Dat hoeft ook niet omdat waar het om "adresaanduidingen" gaat, eerst met het aanbrengen van het teken, het pand daaraan gekend gaat worden (ontstaat de relatie). 125 van de 636 bij Onno Boers (De Gevelstenen van Amsterdam. 1992) afgebeelde oude Amsterdamse gevelstenen zijn voorzien van een jaartal. Daaruit zou afgeleid kunnen worden dat indertijd bij 4 van de 5 Amsterdamse stenen het vastleggen van een relatie, noch met de stichting van het pand, noch met het tijdstip van aanbrengen van de gevelsteen, van belang geacht werd. Het aanbrengen van een gevelsteen kon dus blijkbaar op ieder moment in de geschiedenis van het pand plaatsvinden. Pas met de invoering van de huisnummering in 1875 ontstond er een soort cesuur doordat de praktische functie van de gevelsteen als adresaanduiding wegviel. **Zie mijn oevrecatalogus www.hanstmannetje.com**

Restauratieverdriet

Waar het mij om gaat bij restauratie, is het bewaren van mooie oude gebouwen.

Om er wat van te leren, maar vooral om ervan te genieten. Ik wil fantaseren over

de mensen die dat gebouw bedachten en wat ze belangrijk vonden; navoelen

wat mensen destijds mooi vonden; hoe men en dacht en leefde; normen en

waarden uitgedrukt in steen en hout.

Dat wil ik proeven en strelen, dat hartverwarmende eeuwenoude patina! Mijn blik dwaalt over de gevels; mijn ogen zijn

op zoek naar de littekens in muren en

houtwerk die me concreet houvast geven

voor mijn ontroerende fantasie! Zo'n

oude binnenstad geeft me het warme

gevoel van moederlijke geborgenheid!

Maar als ik dan achteraf verneem dat die muur, waar ik in snotterende vervoering

bij heb gestaan, vers gemetseld is, voel ik

me een eenzame vondeling. De vervalser

speelt pijnlijk met mijn gevoelens! Wees

eerlijk tegen mij en laat zien wat oud is

en wat nieuw. Weg met die namaak!

Kolenstraat 7, gevelrestaura

In Nieuwsbrief nummer 5 berichtten we over de op handen staande wijziging van de voorgevel. Doel was het verwijderen van de kunststof onderpui en vensters hoger in de gevel. Het resultaat van de verbouwing is inmiddels zichtbaar en de werkzaamheden zijn voltooid. Daarbij is de voorgevel ontleisterd, wat mogelijkheden bood om bouwsporen te documenteren.

Daarnaast is de kelder uitgediept en hersteld, hetgeen voorafgegaan werd door archeologisch onderzoek¹. Eén en ander heeft geleid tot de nodige aanvullende gegevens waardoor een deel van de bebouwde geschiedenis op deze locatie en van het huidige pand bijstelling behoeft².

OPZET VAN HET HUIS

Kolenstraat 7 is een in de straatwand gelegen huis, bestaande uit een begane grond, een eerste en tweede verdieping en een zolder (afb. 1 en 2). Het pand is geregistreerd als beeldbepalend pand. Het met cement aangesmeerde huis is drie vensterassen breed en wordt aan de bovenzijde afgesloten met een puntgevel. Rechts van het pand bevindt zich een steeg met een muurboog. De steeg is in de 19de eeuw volgebouwd met éénlaags bebouwing, officieel het adres Kolenstraat 9 dragend. Dit huisje huisvestte, zo klein als het is, in de jaren 20 en 30 van de twintigste eeuw een kroeg! Het is nu bij nummer 7 getrokken en dient als hoofdentree en hal.

SITUERING

Het pand is gelegen in een gebied dat oorspronkelijk binnen de begrenzing van de

▲ Kolenstraat 7 na de gevelwijziging (Afb.1)
(foto J.S. Krijnen - gemeente Zutphen)

9de-eeuwse burgwal viel. Deze omwalling, bestaande uit een dubbele droge gracht en bijbehorende wallen, is aangelegd om de toenmalige nederzetting (oppidum) te beschermen tegen Vikingaanvallen en in de loop van de 13de eeuw weer geslecht ten behoeve van de aanleg van de marktgorde. Rond 1390 zijn de uiteinden van de markten verlegd. In die periode is namelijk de (in 1820 gesloopte) Marspoort gebouwd. Het halfronde verloop van de straten binnen de wallen is al eerder aangepast. Rond het midden van de 13de eeuw is de Waterstraat aangelegd, waarbij nieuwe, zoveel mogelijk haakse aan-

sluitingen van de Kuiperstraat, Bakkerstraat en Kolenstraat op de nieuwe straat zijn gecreëerd. Dit stadsdeel is gelijktijdig fors opgehoogd in verband met wateroverlast bij een hoge IJsselstand³ (zie ook elders in dit artikel). De wijziging in het stratenverloop is duidelijk te zien aan het verloop van de Bakkerstraat (afb. 3). De Kolenstraat is rond die tijd vrijwel geheel verlegd, slechts de entree naar de straat aan de zijde van de Lange Hofstraat is toen gehandhaafd.⁴ Het perceel van Kolenstraat 7 is toen nieuw uitgegeven en in eerste instantie met een houten huis bebouwd. Omstreeks 1305 heeft in de buurt rond de

⁵ J. Hollestelle, *De Steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1650.*, Assen 1961, 209

⁶ De vondsten uit deze vulling bestaan hoofdzakelijk uit ondateerbaar Hessens-Schortens aardewerk (5e - 9e eeuw), drie Romeinse importscherven (1x ruwwandig 2e/3e eeuw, 2x Terra Nigra 2e/3e eeuw) en een randfragment van een glazen licht heldergroene geribbelde beker uit de 5e eeuw

⁷ Naast Hessens-Schortens ook kogelpotaardewerk, Badorfkeramiek, een fragment van een reliëfbandamfoor in Huneschankeramiek.

tie van een "Dielenhaus"

Kuiperstraat, Lange Hofstraat en Waterstraat een hevige stadsbrand gewoed. Als reactie op deze en andere branden worden al snel stedelijke keuren uitgevaardigd die voorwaarden stellen aan nieuw te bouwen huizen. Het bouwen in baksteen in plaats van in hout wordt door de stad sterk gestimuleerd. Zo kreeg een inwoner van Zutphen bij het bouwen van een huis met vier stenen muren een gebakken dakbedekking (van holle en bolle pannen of daktegels) cadeau⁵. Deze stimulering was niet uniek en was in de meeste Nederlandse steden gangbaar gedurende de late middeleeuwen. Na de middeleeuwen bleef het subsidiëren van het verstenen van huizen in gebruik. Zo is de regeling in de 17de eeuw ook nog toegepast na een stadsbrand in Lochem.

Mogelijk is ook het houten huis Kolenstraat 7 omstreeks 1305 prooi van de vlammen geworden en vervolgens in baksteen her-

▲ **Kolenstraat 7 in februari 2002 (Afb. 2)**
(foto J.S. Krijnen - gemeente Zutphen)

bouwd. De aantrekkelijke stedelijke subsidie-regeling zal zeker een stimulans zijn geweest. In de kelder van het pand is nog metselwerk

van dit eerste huis aanwezig. Ook de linker-bouwmuur is nog grotendeels 14de-eeuws, de aanwezigheid van een deel van de linker-geveltop van het huis maakt dat duidelijk. We weten daardoor ook dat het huis een kap met de nokrichting evenwijdig aan de straat moet hebben gehad.

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK: DE HUTKOM EN DE VIKINGAANVAL (CA. 850 – 882(?))

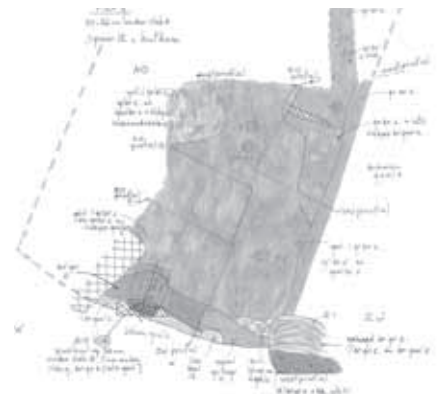
Het oudste grondspoor dat tijdens de opgraving werd aangetroffen is een hutkom, waarvan een groot deel zich in het schone lichtgele dekzand in het vlak aftekende. De hutkom was niet aan de straat georiënteerd maar lag daar schuin vanaf gekeerd. Het bouwsel dateert dan ook van voor de aanleg van de ringwalburg. Tot op heden was het onbekend dat de karolingische nederzetting van voor de aanleg van de ringwalburg zich tot zover noordelijk uitstrekte. Het kan natuurlijk zijn dat de hutkom hoorde bij een vrij liggend erf dat net noordelijk van de eigenlijke kern van de nederzetting rond het plein 's-Gravenhof lag. De omvang van de hutkom is berekend aan de hand van boringen in de profielen. De hutkom was 3,80 meter lang en 2,60

▲ (Afb. 3)

meter breed. Eén nokdragende paal is teruggevonden. De hoeken waren afgerond zodat we mogen veronderstellen dat de hutkom geen planken wand met hoekpalen maar een vlechtwerkwand o.i.d. gehad zal hebben.

Vanaf het toenmalige maaiveld was de hutkom minimaal 55 cm diep, maar waarschijnlijk dieper. Opvallend is dat de vulling van de hutkom onderin anders is dan bovenin. De onderste vulling bestaat uit gemengd schoon lichtgeel en diverse kleuren vuil zand.⁶ De vondsten uit deze vulling dateren voor het merendeel uit de Romeinse tijd en de Merovingische tijd (2e-8e eeuw). Slechts enkele karolingische scherven van 'kogelpotten' 'verraden dat we hier in werkelijkheid met een 9e-eeuwse hutkom te maken hebben (afb. 4). De bovenste vulling echter is veel homogener en donkerder grijsbruin van kleur en bevat daarentegen wel vrijwel uitsluitend laat-karolingisch vondstmateriaal.⁷ Opvallend is dat het merendeel van de keramiekscherven verbrand is. In de hutkomvulling kwamen ook regelmatig kleine en grote brokken verkoold hout voor. Het lijkt er dus op dat de hutkom door brand is verwoest. De verklaring voor de twee verschillende vullingen lijkt de volgende: Omstreeks 850 groef men de kuil (de 'kom') voor de aanleg van de hut door oudere lagen met inheems-Romeins en vroeg-middeleeuws materiaal heen (dat het oudste stadsdeel rond het plein 's-Gravenhof reeds bewoond was vanaf de midden-Romeinse tijd was reeds bekend).

▲ **Het gedocumenteerde opgravingsvlak (vlak 9) met de sporen van de 9e-eeuwse hutkom (spoor 12). De stippellijn reconstrueert de oorspronkelijke omvang van de hut. De Kolenstraat (het noorden) is links. (Afb.4)**

¹ De auteurs bedanken de familie Net voor hun belangeloze medewerking tijdens het onderzoek.

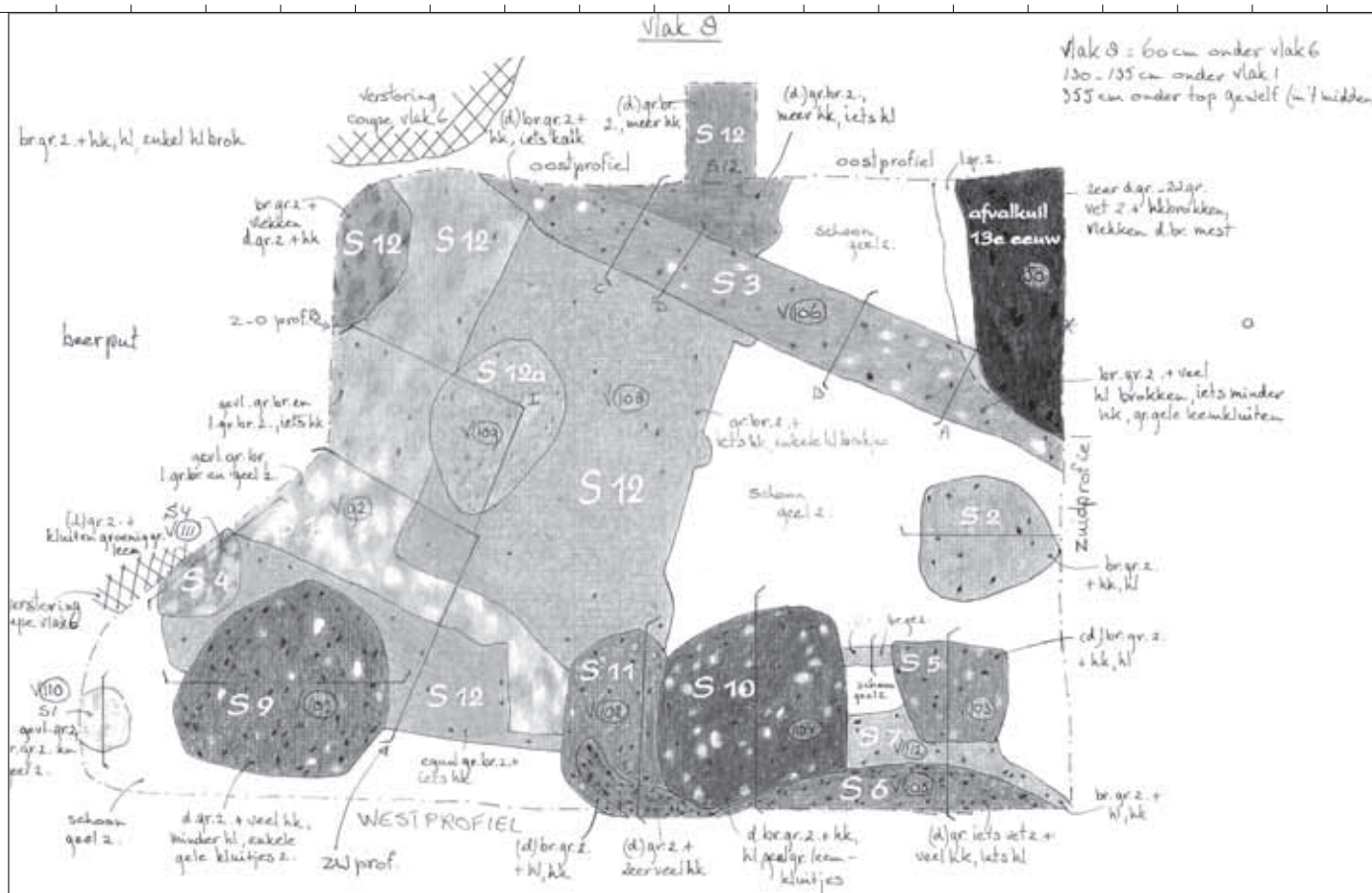
² Dit artikel is een bewerking van een eerdere bijdrage over het archeologisch onderzoek in Kolenstraat 7 dat in december 2002 verscheen in De Hunnepers en van de bijdrage in Nieuwsbrief

Monumentenzorg 5, maart 2002, over de bouwhistorie van het pand.

³ M. Groothedde, Zutphen, de ruimtelijke ontwikkeling van een vroege stad, archeologisch, historisch en historisch geografisch bekeken en vergeleken met andere vroegstedelijke nederzettingen vanaf de karolingische periode, Universiteit van Amsterdam/M.

Groothedde, Zutphen 1991, 42-43; P. Bitter, Uit het bodemarchief van Zutphen II, in: Oud Zutphen 2, 1985 (4e jaargang), 39-47

⁴ M. Groothedde, De Leye. De bouwhistorische ontwikkeling van Lange Hofstraat 21/Kolenstraat 1A te Zutphen, in: Bijdragen en Mededelingen Geire XCI, Arnhem 2000, 212-213

▲ Het gedocumenteerde opgravingsvlak (vlak 8) met vroeg-middeleeuwse bewoningssporen. De nummers verwijzen naar de in de tekst genoemde sporen. De Kolenstraat (het noorden) is links. (Afb. 5)

De stortgrond werd na de constructie van de hut over het dak uitgespreid en raakte begroeid, zodat een goed geïsoleerde en waterdichte hut ontstond. Bij de verwoesting van de hut door brand of agressie stortte het dak in en kwam de grond op het dak weer in de kuil terecht. Daarna werd de kuil met omliggende grond van het maaiveld gedicht en geëgaliseerd.

Het is verleidelijk om de verwoesting van de hutkom toe te schrijven aan de vikingaanval van 882. Rondom en op het plein 's-Gravenhof zijn de resten van dit drama overtuigend teruggevonden⁸. In de hutkom moeten we het doen met de verbrande houtresten en de verbrande keramiek, zonder menselijke resten en slechts enkele runderbotten. De vikingaanval ligt als oorzaak van de verwoesting voor de hand al is een individuele brand op het erf niet uitgesloten

DE KOLENSTRAAT IN DE RINGWALBURG EN DE EERSTE BEBOUWING AAN DE STRAAT (CA. 890 – 1100)

Boven de laag met hutkomsporen werden zandige lagen aangetroffen. Hierin waren aanvankelijk geen duidelijke structuren te ontdekken dan een niet nader te interpreteren lijnenspel van grondlagen en kuilen. De

vondsten dateren uit de 9e en 11e eeuw.

Op dieper niveau, maar nog wel boven de oudere hutkomsporen, waarin voor het eerst het schone zand meer contrast gaf (vlak 8), tekenden zich duidelijk sporen van kuilen, paalkuilen en een greppel af (afb. 5). Langs het westprofiel werden min of meer haaks op straat grote en kleine paalkuilen gevonden (spoor 1, 4, 9, 10, 5 en 2). Niet alle paalkuilen zijn gelijktijdig, sommigen oversnijden anderen en de vorm en vulling zijn niet gelijk. Enkele grote paalkuilen lijken verwant en hebben een onderlinge afstand van 2,10 m (hart tot hart) wat een gangbare gebintafstand is in middeleeuwse gebouwen. Zowel de paalkuilen als de oudere en jongere kuilen bevatten helaas weinig goed dateerbare scherven, zodat we de marge ruim moeten houden tussen de datering post quem (een datering die alleen ná een bepaald jaartal of periode kan vallen) van het oudste grondspoor, de hutkom uit de late 9e eeuw en de bovenliggende lagen vlak onder de ophogingen die vooral 10e en 11e-eeuws aardewerk lijken te bevatten. De sporen van een houten gebouw van onbekende omvang en mogelijk in meerdere fasen dateren van na 900 en zeker (ruim) voor 1100. Paalkuil 9 bevat, naast kogelpotscher-

ven, ook fragmenten van twee lensvormige kroesjes met een verglaasde binnenzijde. Waarschijnlijk zijn het smeltkroesjes.

De zone van paalkuilen langs het westprofiel maakt in elk geval duidelijk dat we met een groter gebouw van doen hebben dat haaks op de huidige straat stond (afb. 6). De Kolenstraat lijkt dus toen al bestaan te hebben. De gevolgen van de heroriëntatie van de straat in de 13e eeuw (van gebogen naar recht) zijn op het punt van Kolenstraat 7 nauwelijks waarneembaar. Dat de Kolenstraat in de 10e eeuw reeds bestond is op zich niet vreemd. Als 'achterburgwalstraat' in het verlengde van de Rode Torenstraat zal de straat tijdens of kort na de aanleg van de ringwalburg tussen ca. 886 en 896 zijn ontstaan. De (half)rondlopende straten achter de burgomwalling ter plaatse van de huidige markten zullen van meet af aan onderdeel hebben uitgemaakt van de lay-out van de ringwalburg. Er is één spoor dat duidelijk niet op de straat georiënteerd is, een greppel die zuid-zuidwest tot noord-noordoost gericht is. De greppel doorsnijdt het oudste spoor, de hutkom (zie boven) maar blijkt uit de profielen ouder te zijn dan de andere sporen. De vondsten wijzen op een datering na 890/900 getuige een

⁸ M. Groothedde, De Nederzettingontwikkeling van Zutphen voor het jaar 1000, in: M. Groothedde (red.), De Sint Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk, Zutphen 1999, 16-22.

bodemscherf van vroeg Pingsdorf-aardewerk. De oriëntering van de greppel lijkt de ligging van de straat nog te ontkennen maar of dit toeval is of dat de straat inderdaad pas in de loop van de 10e eeuw is ontstaan zal uit toekomstig onderzoek moeten blijken.

OPHOGINGEN (CA. 1100 – 1250), HOUTBOUW EN BRAND (CA. 1250 – 1350)

Direct onder de oude keldervloer kwamen grondophogingen van het perceel aan het licht uit de 13e eeuw. Alle jongere lagen waren bij de aanleg van de kelder reeds verdwenen. Dit betekent dat er na 1300 nog eens twee meter grond op dit perceel is opgebracht binnen een eeuw, mogelijk zelfs binnen een halve eeuw! Dit proces van terreinophogingen is begonnen rond 1100. In deze tijd lag het maaiveld op ca. 80 cm onder de oude keldervloer. De hoogst waargenomen hoogte van de schone ondergrond is op 1,05 meter onder de oude keldervloer, zodat de oude bewoningstratigrafie, bestaande uit zandige lagen, van voor de vette mestige ophogingen ca. 35 cm bedroeg (afb. 7). De forse maar geleidelijk opgebrachte terreinophogingen hangen samen met de al maar stijgende waterstanden en frequentere overstromingen van de IJssel als gevolg van het ontstaan van de Zuiderzee. De Rijn vond via de IJssel de kortste weg naar zee. De grote hoeveelheden water uit het Duitse Rijnland zorgden steeds vaker voor natte voeten, zodat met name het Waterstraatkwartier

de Waterstraat. Het perceel Kolenstraat 7 ligt op dit correctiepunt van het gebogen straat-tracé als verlengde van de Rode Torenstraat naar het rechtgetrokken tracé tot aan de Waterstraat.

Het lijkt er op dat er in de periode van grofweg 1100 tot ca. 1250 geen gebouw op het perceel heeft gestaan. Er zijn geen leemvloeren en haardplaatsen aangetroffen in de stratigrafie. Wel kwam her en der een paalkuil aan het licht die in aanleg ouder zou kunnen zijn dan de latere 13e-eeuwse houtbouwresten. De hoeveelheid stadsafval in de ophogingslagen wijst wel op intensieve bewoning in de directe nabijheid van dit perceel. Mogelijk maakte Kolenstraat 7 deel uit van een veel groter perceel in de 12e eeuw en stond de hoofdbouw op een belendende locatie. De in de 12e eeuw ruimer opgezette percelering en de verdichting in de 13e eeuw is ook aangetoond op de hoek Lange Hofstraat – Kuiperstraat.

De paalkuilen die wel enige samenhang vertonen dateren van (kort) na ca. 1300. Het zijn paalkuilen, waarvan de palen als holtes in de bodem zichtbaar waren. Veelal zitten er aan de holtewanden nog verbrande resten gekoekt. De palen zijn na de brand en sloop

van het gebouw verteerd en waarschijnlijk door de afdekkende lemige lagen op het oude vloerniveau nooit geheel met grond gevuld geraakt. Uit de structuur van de palen valt niets op te maken over de vorm en de grootte van de houtbouw vanwege de beperkt opgegraven oppervlakte. Aangevuld met het vlak in Kolenstraat 9 zijn er vijf paalholtes gevonden en mogelijk twee forse paalkuilen tegen de lijn van de voorgevel in Kolenstraat 7 en 9. Drie paalholten liggen min of meer in een lijn parallel aan de achtermuur van de huidige kelder met een onderlinge afstand van 2,20 en 2,40 meter. Mogelijk was dit de achterwand van het gebouw. Het gebouw zal dan met de nokrichting parallel aan de straat gebouwd zijn geweest, net als de bakstenen opvolger in de loop van de 14e eeuw. Mogelijk hoort de bakstenen fundering van de voorgevel (met een 10-lagenmaat van 87 cm) bij deze houtbouwfase.

- ▶ **Het kannetje van protosteengoed uit Siegburg uit ca. 1250 dat werd gevonden in de 13e-eeuwse afvalkuil (Afb.8.)**
- ▼ **Het documenteren van de profielen van de vroeg-middeleeuwse lagen en bewoningssporen. (Afb.7)**

▲ **Impressie van het archeologische onderzoek in de kelder (Afb.6)**

flink opgehoogd moest worden om de al maar stijgende rivierstanden bij te houden. In de 13e eeuw werd zelfs de hele westzijde van de wijk na een forse ophoging opnieuw aangelegd en uitgeperceleerd. Hierbij werden de oorspronkelijk gebogen straattracés van de Bakkerstraat, Kolenstraat en Groenmarkt rechtgetrokken naar de nieuwe oeverstraat:

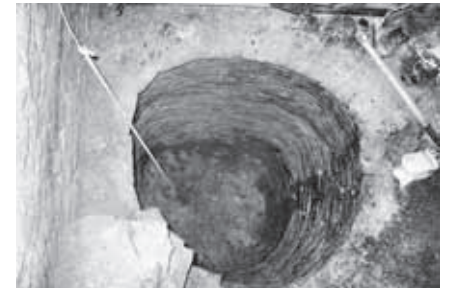
De fundering zou dan als vloerplaat van de houtskeletbouw hebben gediend of het houten huis had een stenen voorgevel. De houtbouw op dit perceel lijkt zich in elk geval tot op het perceeltje nr. 9 uit te strekken, getuige de derde paalholte in de lijn van de mogelijke achterwand. De palen zijn niet altijd in een regelmatig vast patroon geplaatst, corresponderend met de staanders van de bovengrondse houtskeletbouw. Uit onderzoek in Zutphen (Bakkerstraat 12, Kuiperstraat 9 en Kuiperstraat 13) en in andere noord-Europese steden is gebleken dat deze palen de functie van heipalen hadden om de vloerplaten (Schwellbalken) te funderen door de slappe mestige ophogingsgrond. Over het uiterlijk van de houtskeletbouw valt dus niets te zeggen. Wel kunnen we aannemen dat het gebouw aan de Kolenstraat stond en gebouwd is na de ophogingen en stedenbouwkundige herstructurering van de wijk in de tweede helft van de 13e eeuw. Toen werden ook de staten opgehoogd en voorzien van houten straten. De houten wegdekken in de Kolenstraat zijn bij de rioolvervangings in 1984 waargenomen. Het loopvlak van het gebouw is niet aangetroffen en zal iets hoger dan de voormalige keldervloer hebben gelegen. Wel lag direct onder de mogelijke achtergevel van het gebouw een diepe afvalkuil. De kuil is dus ouder dan de aangetroffen paalholtes en hoort dus bij een andere, oudere, huisfase, waarvan geen herkenbare sporen zijn aangetroffen. De afvalkuil was minimaal 1,90 m diep en is lange tijd in gebruik geweest, van vlak voor het midden van de 13e eeuw tot het eind van die eeuw. Behalve veel slachtafval en potscherven werd in de diepere lagen in de kuil een gaaf kannetje van Siegburger protosteengoed aangetroffen (afb. 8). Wat hoger in de kuil was een forse brandlaag aanwezig die mogelijk de stadsbrand van kort na 1300 is geweest. Deze stadsbrand is bij diverse opgravingen in dit stadsdeel aangetoond (Waterstraat 1-3, Kuiperstraat 1-13, Bakkerstraat 12) maar dit niveau is, behalve in de afvalkuil, niet aangetroffen en lag dus hoger dan de latere keldervloer. Het lijkt er dus op dat een ouder houten huis zal zijn verbrand bij de stadsbrand maar vervolgens wel weer is herbouwd. De afvalkuil werd daarna niet meer gebruikt omdat de nieuwe huiswand er overheen lag. De aangetroffen rij paalholtes van de achterwand van het houten huis moet uit een jongere fase van de houtbouw dateren want een van de palen gaat door de afvalkuil heen. De jongste vulling (nazakking) van de kuil laat dan ook geen afvalvulling zien maar een ingezakte stratigrafie van een brandlaag, ophogingen, twee leemvloerres-

Het bergen van vondsten uit de beerlaag in de put (Afb.10)

▲ De beerput met koepelgewelf in gesloten toestand met rechts de stortkoker van huisnummer 5 (Afb.9)

▲ De beerput in uitgegraven toestand, na de restauratie zichtbaar gemaakt onder de vloer van de kelder (Afb.12)

tanten, een mogelijke haardplaats en uitvlakingszand uit het einde van de 13e en het eerste kwart van de 14e eeuw.

DE BEERPUT (CA. 1725 – 1875)

In de noordoosthoek van de kelder kwam een min of meer ronde beerput te voorschijn met

een koepelgewelf (afb. 9). De put zelf was van baksteen in leem gezet. De koepel was gemetseld. Opvallend was dat er zowel een stortkoker vanuit nr. 7 als vanuit nr. 5 in de put uit kwam. De koker van nr. 5 kwam onder een flauwe helling door de muur vanuit de kelder ernaast. De koker van nr. 7 kwam van

▲ Een deel van de inventaris van de beerput: een rood aardewerken pot met schenklip, een groot rood aardewerken bord, een witbakkend schaalje van Frechens aardewerk, twee Meissener porseleinen schoteltjes en twee industrieel aardewerken kopjes met blauwe printdecoraties. Geheel rechts enkele pijpenkoppen en -stelen. Datering: tweede helft 19e eeuw. (Afb.11)

boven voor de kaarsnissen langs die daarom dichtgemetseld zullen zijn geweest. Opvallend is dan wel dat de latrine bij de voorgevel gezeten moet hebben. Wellicht was er een houten poepdoos buiten tegen de voorgevel. Een saillant detail is dat het gemeenschappelijk gebruik van de beerput door nr. 5 en 7 op het terrein van 7 tot op de huidige dag van vandaag voort duurt: boven de put tegen het gewelf komt de pvc-rioolbuis van nr. 5 door de kelderwand uit in de pvc-rioolbuis van nr. 7 om vervolgens gemeenschappelijk te lozen in het riool voor de deur van nr. 7. De eigenaar besloot de put te integreren in de nieuwe verdiepte vloer en te voorzien van een rooster. Het koepelgewelf en de stortkokers zijn derhalve gesloopt en de put is onderzocht (afb. 10). Uit de vondsten van goed dateerbare kleipijpen in de insteek bleek dat de put omstreeks 1725 is aangelegd (afb. 11). In 1722 is er een verkoop waarbij Kolenstraat 5 en 7 gesplitst worden. Er is sprake van het feit dat nr. 7 wordt belast met de 'waterloop'. Mogelijk wordt hier de afvoer van de latrines bedoeld en is de beerput het resultaat van die afspraak bij de splitsing en verkoop van nr. 7 (afb. 12).

De put was grotendeels leeg en klaarblijkelijk in het midden van de 19e eeuw al eens grotendeels gelegegd, waarna het koepelgewelf is hersteld. De beerlaag was slechts 40 cm dik en bevatte vondstmateriaal uit het midden en derde kwart van de 19e eeuw, alsmede enkele scherven en drie wijnflessen uit de 18e eeuw. De vondsten concentreerden zich vooral onder de stortkoker van nr. 5, zodat de inventaris vooral aan dat huishouden moet worden toegeschreven.

BOUWHISTORIE: DE KELDER

Voor zover nu bekend is, lijkt het erop dat de 14de-eeuwse dwarsgebouwde voorganger van het huis een kelder had die paste binnen de standaard diepte van dergelijke huizen, zo'n zeven meter. De huidige kelder is 5,50meter diep, de totale lengte van het tegenwoordige huis meet binnenwerks 9,25 meter. In de kelder is de bouwhistorie van de voorgevel en zijmuren ingewikkeld en soms tegenstrijdig.

Een belangrijk hulpmiddel om de ouderdom van metselwerk te bepalen vormen de baksteenformaten. Met name de maat van tien gemetselde baksteenlagen met de tussenliggende voegen geeft een goede ouderdomsindicatie. De drie middeleeuwse kelder muren zijn niet in verband met elkaar gemetseld en hebben verschillende 10-lagenmaten en steenformaten. Uit het archeologisch onder-

zoek bij de muren komt echter voldoende vondstmateriaal om een 14e-eeuwse datering van het metselwerk te rechtvaardigen. De oostmuur (10 lagen = 75-77 cm) bevat een grote spaarboog die (ondieper gefundeerd) opgevuld is met metselwerk. Deze muur suggereert een fase waarin dit pand geen kelder had. Aan de hoek met de gevel-fundering is te zien dat de laatste koud tegen de oostmuur is gemetseld zodat de oostmuur niet tot de opzet van nr. 7 maar van nr. 5

moet behoren.

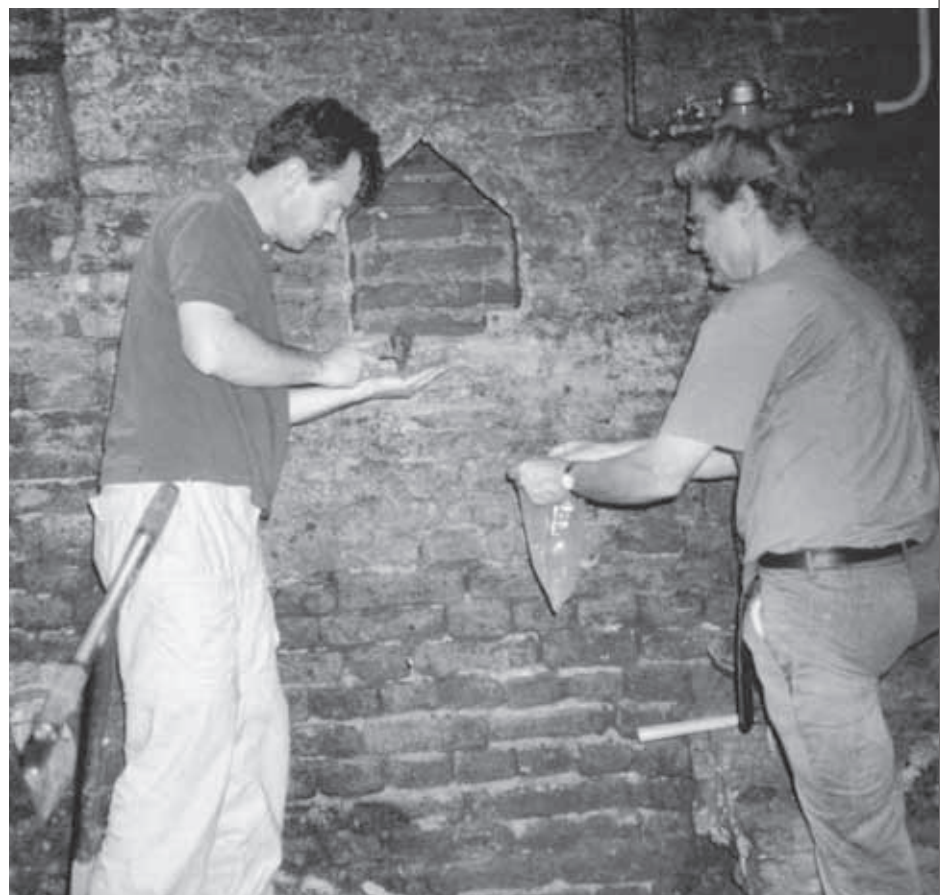
In de loop van de 14e eeuw is de kelder van nr. 7 langs de bestaande fundering van nr. 5 gegraven en werd de spaarboog met metselwerk opgevuld.

De voorgevelmuur bevat twee fasen: de fundering met een 10 lagenmaat van 87 cm en een daarop staande kelderwand met centraal een koppel kaarsnissen met een 10 lagenmaat van 74 - 76 cm (afb. 13). De oude voorgevelfundering lijkt geheel op zichzelf te staan. Is het de fundering van een stenen gevel van een verder nog houten voorganger? De lagenmaat en de grote bakstenen lijken te wijzen op een datering in de vroege 14e eeuw.

De westmuur (aan de zijde van nummer 9) is veel dieper gefundeerd en bevat drie nissen waarvan de middelste met een kepevormige bekroning op een forse kaarsnis lijkt. Toch zitten de nissen onder in de fundering en zijn ze nooit in het zicht geweest (afb. 14). De muur is in een bouwsleuf door nog aanwezige

◀ Een van de mysterieuze nissen in de fundering van Kolenstraat 7 (Afb. 14)

▼ Het openen van de 14e-eeuwse kaarsnissen in de kelder (Afb.13)

12e- en 13e-eeuwse lagen heen gegraven en daarna (inclusief de nissen) gedicht. De nissen zijn dus een raadsel, voor spaarnissen zijn ze veel te klein. Deze muur bevat net als op de begane grond relatief dunne bakstenen. 10 lagen metselwerk meet 70 tot 74 cm. De muur is bij de voorgevel in de oudere gevel-fundering ingekast. Er zijn aanwijzingen voor een kruisgewelf in de kelderhoeken aan de straatzijde, wat tegenstrijdig is aan de positie van de oorspronkelijke kelderingang (in de voorgevelmuur) die daarmee vrijwel onbegaanbaar wordt. Een aanzet van een kruisgewelf is ook nog in de hoek van de westmuur en de achtermuur te zien. Het is mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat de westmuur en de straatgevelmuur van de kelder gelijktijdig tot stand zijn gekomen, inclusief kruisgewelf. De

▲ **Balk met console op de huidige eerste verdieping. (Afb.15)**
(foto J.S. Krijnen - gemeente Zutphen)

lagenmaten wijken wel af maar de bakstenen kennen in deze muren een grote diversiteit in lengte en dikte. De jongste scherven uit de insteek van met name de westmuur dateren uit de tweede helft van de 14e eeuw. Dunne stenen en lage 10 lagenmaten komen in die periode wel voor, getuige het pand Beukerstraat 65-67 uit 1386 – 1392. Het middeleeuwse vloerpeil zal dezelfde geweest zijn als het vloerpeil van de tot 2002 bestaande vloer. Direct onder de vloerbedraving van klinkers en plavuizen kwam de 13e-eeuwse ophoging aan het licht.

17DE EEUW

Een ingrijpende wijziging van het huis vond plaats na 1615 en mogelijk omstreeks 1640. In de verponding van 1646 komt het pand voor als 'huysplaetse van Hendrick Welmers', bewoond door de eigenaar 'en betimmert'. De combinatie van huisplaats en de toevoeging 'betimmert' wijst er op dat de herbouwkort daarvoor zal hebben plaatsgevonden. De bouwactiviteiten behelsden een vrijwel volledige herbouw van het huis. Feitelijk bleef

de 14de-eeuwse bouwmuur links staan en bleef ouder metselwerk in de kelder bewaard. De 14de-eeuwse achtergevel zal toen zijn gesloopt en het huis is naar achteren uitgebreid tot de lengte die het nu nog heeft, binnenwerks 9,25 meter. Rechter zijgevel, voorgevel en achtergevel werden nieuw opgetrokken: het huis kreeg het volume dat het in grote lijnen nog steeds heeft. Ook de kelder is toen grotendeels vernieuwd en is vermoedelijk voorzien van kruisgewelven. Later is dit gewelf om nog onduidelijke redenen vervangen door een tongewelf binnen het zelfde grondplan. Deze aldus tot stand gekomen kelder werd waarschijnlijk in de 18de of 19de eeuw ingekort met een secundair muurtje van sloopstenen en de ruimte erachter werd volgestort met het overgebleven (verbouwings-)puin.

▲ **De werktekening die tijdens de documentatie is vervaardigd o.b.v. een bestaande opmeting. Een snelle documentatie is zo mogelijk. (Afb.16)**

De sleutelstukken onder de balken van de verdieping passen goed in een bouwtijd omstreeks 1640 (afb.15). In 1615 was hier nog een onbetimmerde huisplaats. Toen werd 'een huisplaatsje' verkocht door de nazaten van de familie Schull die het oorspronkelijke huis, samen met Lange Hofstraat 19-21/ Kolenstraat 1a en b en 3 bijna een eeuw in bezit hebben gehad. Het middeleeuwse huis was blijkbaar in 1615 (na de Spaanse bezettingsperiode van 1572 t/m 1591) onbewoonbaar geworden. Het gangetje Kolenstraat 9 hoorde ook tot dit perceel en komt in de bonnen voor als de 'gang van Schull en daarvoor (1523) als 'Lennops ganck'.

VOORGEVEL

Bij het wijzigen van de pui op de begane grond werd in het kader van het noodzakelijke onderhoud de gehele voorgevel ontpleisterd. Daarbij werden bouwsporen zichtbaar waaruit bleek dat de 17de-eeuwse gevel voor een groot deel behouden is gebleven en veel aanwijzingen bevat over het uiterlijk van het huis (afb. 16).

De voorgevel is geheel opgetrokken uit baksteen met een tienlagenmaat van 63,5 centimeter en is met klezortjes op de hoeken in verband met de rechterzijgevel gemetseld. De klezortjes zijn nodig om het metselwerk te laten verspringen en zo geen stootvoegen boven elkaar te krijgen. Ze zijn voor dit doel in Zutphen tot ca. 1700 toegepast (afb.17). Links is het metselwerk ingekast in een oudere zijgevel met een tienlagenmaat van 81 centimeter. Boven de pui en boven de vensters van de tegenwoordige eerste verdieping werden rollagen zichtbaar die de vensters in de 19de eeuw dateren.

Rechts onder de vensters van de tweede verdieping is nog een aanzet van een segmentboog aanwezig. Deze heeft behoord bij een venster van de hoge begane grond die het pand in het verleden heeft gehad. Op de tweede verdieping bleken de twee aanwezige kleine vensters links en rechts de bovenste vakken te zijn van zogenaamde kloostervensters, smalle, hoge vensters verdeeld in twee vakken. Meestal is het onderste vak met een luik afsluitbaar en heeft het bovenste vak glas-in-lood. De historische natuurstenen blokjes van basaltlava met luikduimen zijn bij Kolenstraat 7 van het onderste naar het bovenste vak verplaatst.

Op zolder is rechts van het aanwezige zolderraam nog een klein venstertje aangetroffen, links echter niet. Dit houdt waarschijnlijk verband met een wijziging van de topgevel, waarvoor veel metselwerk moest worden vernieuwd en het linkervenstertje is verdwenen. Vermoedelijk is toen de tegenwoordige top met tuitgevel en vlechtingen ontstaan. Deze wijziging is wellicht in 1826 of 1827 te dateren. Uit de door het archief beheerde "Historisch Kadaster" blijkt namelijk dat op 18 november 1826 melding wordt gemaakt van het afgebrande pakhuis van G.J. de Leeuw van Coolwijk. Hiermee wordt Kolenstraat 7 bedoeld! Het is goed mogelijk dat de huidige tweede verdieping en zolder zwaar te lijden hebben gehad en herstellingen aan de geveltop noodzakelijk waren. Noch in het interieur als in het exterieur waren ten tijde van het onderzoek sporen van een brand zichtbaar.

Van de topgevelindeling vóór de wijziging zijn twee aanzetten gevonden, maar deze bieden te weinig aanknopingspunten voor een betrouwbare reconstructie. Gezien de aanwezigheid van de bakstenen kloostervensters zou een zogenaamde Gelders-Overijsselse gevel tot de mogelijkheden kunnen behoren. De eigendomsgeschiedenis en de consoles onder de tweede verdiepingsbalklaag suggereren echter een bouwjaar van omstreeks 1640, wat gelet op andere voorbeelden in en om Zutphen laat mag heten voor een Gelders-Overijsselse gevel. Daarom bestaat de mogelijkheid dat toen een trapgevel is gebouwd.

Voor de achtergevel is een baksteenformaat gebruikt dat voor tien lagen 66 centimeter telt. Dit is een maat die past bij de 17de eeuw. Opmerkelijk is het dat de stenen afwisselend in staand dan weer in kruisverband zijn gemetseld. Van staand verband wordt over het algemeen aangenomen dat dit globaal tussen 1350 en 1550 werd toegepast. Er zou theoretisch sprake kunnen zijn van een metselaar die gewend als hij was te doen, vertrouwd was met staand verband en bij het nieuwe kruisverband van tijd tot tijd verviel in oude gewoonten. Op foto's die zijn genomen voor het vertinnen van de zij- en achtergevel is goed te zien dat deze gevels in keurig verband de hoek om zijn gemetseld, waarbij klezortjes op de hoeken zijn toegepast.

▲ Lange Hofstraat 31 heeft nog een "Diele" aan de straat. Let op de hoge vensters in vergelijking tot de buurtpanden. (Afb.18) (foto gemeente Zutphen)

DIELE

Kenmerkend voor de 17de-eeuwse bouwcampagne is behalve de huidige gemetselde gevels en aanwezige zijmuren ook de ruimtelijke opzet van het huis. Het heeft een hoge begane grond gehad van ca. 6 meter met een insteekverdieping. De vloerbalken van de enkelvoudige balklaag van de eerste verdieping zijn oorspronkelijk vanaf de begane grond zichtbaar geweest en zijn voorzien van houten consoles met ojiefprofilering. Een dergelijke grote en hoge ruimte op de begane grond aan de straatzijde is kenmerkend voor het zg. "Dielenhaus"⁹. Dit huistype is tot ver in de 17de eeuw in grote delen van noordwest-Europa verspreid geweest (afb. 18). De Diele heeft vrijwel altijd een multifunctioneel karakter gehad als werkplaats, handelsruimte met een representatief karakter en als woonruimte. In sommige Nederlandse literatuur wordt daarom ook wel de term "huis" gebruikt als men de "Diele" bedoeld¹⁰. Vanaf de 19de eeuw werd in dit huisgedeelte vaak een winkel uitgebaat.

De Diele werd betreden via een centrale deur. Men kon zeer waarschijnlijk letterlijk met de deur in huis vallen. Dat ook in Kolenstraat 7 de deur in de middelste vensteras heeft gezeten weten we met vrij grote zekerheid omdat rechts in de gevel de keldertoeegang was gesitueerd. Deze toegang maakt deel uit van de oorspronkelijke opzet van de kelder en is pas in de 20ste eeuw dichtgezet. Dit verklaart wellicht waarom de bovenverdieping, toen deze apart verhuurd werd, een eigen toegang kreeg in de steeg rechts van het huis en niet in de voorgevel. Op het moment dat de steeg in de 19de eeuw werd volgebouwd was aan de verhuur van de bovenverdieping reeds een einde gekomen en is de doorbraak dichtgezet.

Na het doortrekken van de insteek heeft de begane grond van het huis een functie gehad die het mogelijk ook eerder al had, die van smidse. De vele haken in de balken om bijv. katrollen aan te hangen, getuigen daar nog van. Doordat een indeling met gang links met kamers en-suite rechts achterwege bleef, is de deur waarschijnlijk in het midden gesitueerd gebleven.

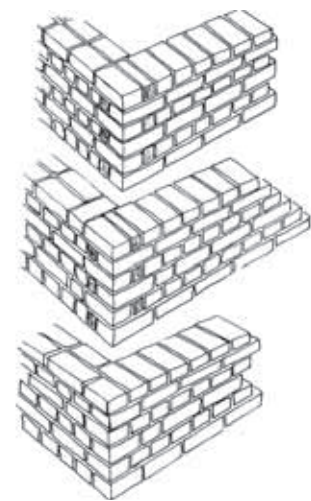
In de constructieve opzet van Kolenstraat 7 hebben zich sinds de 17de eeuw nauwelijks wijzigingen voorgedaan. In de 19de eeuw¹¹ is de insteek doorgetrokken tot aan de voorgevel en fungeert sindsdien als eerste verdieping. De oorspronkelijke eerste ver-

dieping bleef ongewijzigd en werd tweede verdieping. Mogelijk is gelijktijdig ook de pui van de oude begane grond gewijzigd en voorzien van schuiframen. Zeer waarschijnlijk is in 1921¹² de oude kapconstructie vervangen door een constructie met kreupele stijlen, vervaardigd uit machinaal gezaagd vuren. Het aanzien van het pand is door deze wijziging niet veranderd.

De pui is in 1978 op begane grondniveau veranderd, waarbij de indeling op basis van drie vensterassen werd verlaten en een pui werd geplaatst over de volle breedte van het pand. De gevel is met een stalen balk opgevangen. Deze pui is in 1986 vervangen door een exemplaar in kunststof, een materiaal dat toen ook is toegepast voor alle vensters in de voorgevel. In 2003 is de kunststof pui op haar beurt vervangen voor een indeling die meer de 19de-eeuwse situatie zoals die tot 1978 aanwezig was.

SLOT

Het huis Kolenstraat heeft ondanks latere wijzigingen nog goed de constructieve opzet van een vroeg 17de-eeuws zg. "Dielenhaus" bewaard. Wezenlijk is daarbij dat de "Diele" vrijwel altijd direct vanaf de straat toegankelijk is geweest. Dit beeld is met de recente wijziging van de pui succesvol benaderd. Over de voorganger van het huidige huis zijn enkele vraagstukken opgelost, weer andere bleven onbeantwoord. Vast staat dat met de resultaten van het onderzoek weer een bijdrage is geleverd aan de groeiende stroom informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis en bouwhistorie van de stad.

▲ Overzicht van veel voorkomende metselverbanden uit: "Historische bouwmaterialen", H.Janse/E.Geelen, A'dam 1998 (Afb.17)

⁹ Voor de Duitse term "Diele" is met betrekking tot stedelijke huizen geen goed Nederlands woord voorhanden. Het Nederlandse begrip "deel" heeft vooral op boerderijen betrekking.

¹⁰ R. Meischke, H.J. Zantkuijl, W. Raue, P.T.E.E. Rosenberg, Huizen in Nederland. Amsterdam, Amsterdam/Zwolle 1995, 18-19

¹¹ Blijkens inventarisatieformulier R. Stenvert d.d. 14-8-1986 mogelijk in 1877

¹² Inventarisatieformulier R. Stenvert d.d. 14-8-1986

Vijf jaar bouwhistorie gemeente Zutphen

Onlangs was het vijf jaar geleden dat de gemeente Zutphen een gemeentelijk bouwhistoricus heeft aangesteld. Daarmee betrad Zutphen een illustre gezelschap van steden die haar reeds waren voorgegaan. Utrecht, 's-Hertogenbosch, Maastricht en Delft, om er enkele te noemen, hadden al eerder een gemeentelijk bouwhistoricus aangesteld. Inmiddels zijn Amsterdam, Leiden en Gro-

ningen gevolgd en wordt in andere steden de functie van gemeentelijk bouwhistoricus voorbereid.

WAT IS BOUWHISTORISCH ONDERZOEK?

Bouwhistorisch onderzoek is het onderzoek naar de bouw- en gebruiksgeschiedenis van gebouwen en het onderzoek naar de geschiedenis van het bouwvak. Een bouwhistoricus is in staat aan de hand van bouwsporen en decoratieve afwerkingen de bouwgeschiedenis van een historisch pand te reconstrueren. Daarbij gaat de bouwhistoricus soms letterlijk door het stof.

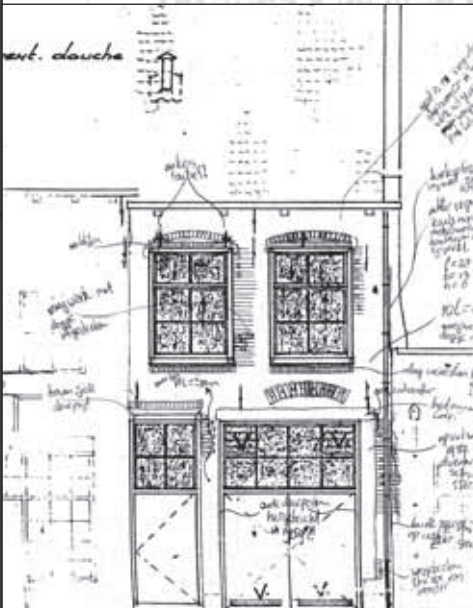
Met het onderzoek wordt inzichtelijk wat in een oud pand van belang is en behouden zou moeten worden en wat van minder belang is en daarom eventueel verwijderd zou kunnen worden. Deze bouwhistorische kennis is zeer nuttig tijdens de behandeling van verbouwingaanvragen voor panden in de historische kern van Zutphen. Daarnaast heeft de groeiende stroom gegevens over onderzochte panden de afgelopen vijf jaar nieuwe inzichten opgeleverd over de bebouwde geschiedenis van de stad. In deze periode zijn inmiddels tweehonderd huizen in meer of mindere mate onderzocht.

Recent werd bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd tijdens en na de ontleistering van de voorgevel van het rijksmonument Vaalstraat

4. Daaruit bleek ondermeer dat deze gevel nog uit de 16de eeuw dateerde en onderdeel uitmaakte van een omvangrijke verbouwing van een ouder, 14de of 15de-eeuws huis dat ook Vaalstraat 6 omvat. Met name op de begane grond was het nodige gewijzigd, maar op de verdieping bleek de voorgevel vrijwel gaaf bewaard en behalve de oude ontlastingsbogen zelfs nog oud voegwerk te bevatten.

BOUWHISTORIE IN ZUTPHEN

Dit geval staat niet op zichzelf. De Zutphense binnenstad heeft voor het grootste deel haar middeleeuwse stratenplan weten te behouden. Door bouwhistorisch onderzoek is gebleken dat veel huizen in de historische binnenstad al in de 14de en 15de eeuw zijn gebouwd. De huizen verbergen achter hun vaak 19de-eeuwse gevels oude gewelvenkelders, zware eiken balklagen en imposante kapconstructies. Bovendien staan van de dikke 14de en 15de-eeuwse bouwmuren – variërend in dikte van 45 tot soms wel 90 centimeter! - de meeste nog steeds overeind. Door de gaafheid en veelheid behoort het historische huizenbestand van Zutphen mede daarom tot de nationale cultuurhistorische top!

▲ Documentatietekening vervaardigd tijdens ontleistering van Vaalstraat 4

Colofon

Voor vragen over de verschillende aspecten van monumentenzorg kunt u met de volgende medewerkers contact opnemen:

Dhr. J.K. Blanksma 0575-587377
subsidies
Dhr. W. Wensink 0575-587326
vergunningen
Dhr. J.S. Krijnen 0575-587376
bouw- en cultuurhistorisch onderzoek
Dhr. J.J.P. van Stiphout 0575-587309
administratief- juridische zaken
Dhr. M. Groothedde 0575-510229
archeologie

Deze uitgave wordt toegezonden aan belanghebbenden en geïnteresseerden. U kunt kosteloos een exemplaar aanvragen of een abonnement nemen. Bel hiervoor naar de eindredactie of anders naar bovenstaande nummers.

Door Jeroen Krijnen

ZUTPHEN MONUMENTAAL IS EEN UITGAVE VAN:

Dienst Stadswerk van de gemeente Zutphen, afdeling Bouwen, Wonen en Monumentenzorg, Postbus 41, 7200 AA Zutphen.
Redactie: J. Kremer, M. Louwes, M. Groothedde, J.S. Krijnen
Eindredactie J.S. Krijnen, tel. (0575) 587376

Gratis losse exemplaren zijn eveneens verkrijgbaar op de volgende locaties:

In de hal van het Stadhuis, 's-Gravenhof 2.
Stadsarchief Zutphen, Spiegelstraat 13
Stedelijk Museum, Rozengracht 3

Druk en Vormgeving

Walburg Druk - Zutphen,
oplage 1000 exemplaren

Rectificatie

In nummer zeven van de Nieuwsbrief Monumentenzorg Zutphen zijn in het artikel "Restauratie St. Janskerk" op pagina één abusievelijk gegevens zonder bronvermelding opgenomen. De redactie biedt daarvoor haar excuses aan.

Voor het bewuste artikel is op grote schaal gebruik gemaakt van het artikel "De Sint Janskerk" door Paul van Vliet, verschenen in: "Zutphen. Stad met een warm hart", 20-21, bijlage bij Monumenten 3-2002.

Voor de datering van de verschillende bouwfases van de kerk is gebruik gemaakt van recent uitgevoerd, maar onvolledig weergegeven, dendrochronologisch onderzoek door prof. dr. D.J. de Vries – Rijksdienst voor de Monumentenzorg en RING – Nederlands Centrum voor Dendrochronologie.

Cornelis